

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

УДК 579:378.661(477-25)"1924/1941"

Мельник В.В.,
Широбоков В.П.

КАФЕДРА МІКРОБІОЛОГІЇ КИЇВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ІНСТИТУТУ У 1924–1941 РОКАХ

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Резюме. У статті оглядається розвиток кафедри мікробіології Київського медичного інституту (КМІ) у 1924 - 1941 рр., основні напрями наукової діяльності кафедри під керівництвом М.П. Нещадименка та А.М. Марьяшевої. Розкривається роль М.П. Нещадименка у створенні кафедри епідеміології КМІ.

Ключові слова: кафедра мікробіології, кафедра епідеміології, Київський медичний інститут, М.П. Нещадименко, Г.М. Марьяшева.

З утворенням незалежної України одним з істотних завдань стало повернення історичної спадщини, яка тривалий час лишалась невідомою для нащадків. Історія розвитку медичних наукових шкіл на Україні у радянський період, з огляду на складність доступу до деяких архівних матеріалів та слабе висвітлення досягнень саме українських вчених, на сьогодні вивчена недостатньо. Все вище зазначене стосується розвитку кафедри мікробіології Київського медичного інституту (КМІ), яка була створена у 1919 р. та остаточно сформована восени 1923 р. Більшість робіт, присвячених створенню та розвитку цієї кафедри та встановленню ролі М.П. Нещадименка у її розвитку, написані у радянський період, а більш сучасні видання переважно базуються на попередніх роботах [1,40,41]. Втім, деякі автори по-іншому висвітлюють розвиток зазначеної кафедри та науково-педагогічний внесок її співробітників [2, с.191–201; 44]. Отже, метою нашої роботи було дослідити розвиток кафедри мікробіології КМІ у часовому проміжку від 1924 р. до початку Великої Вітчизняної Війни у 1941 р. на підставі архівних матеріалів.

Кафедра мікробіології під керівництвом М.П. Нещадименка (1924–31 рр.). Восени 1923 р. після об'єднання кафедр мікробіології медичного та одонтологічного факультету в КМІ була одна кафедра мікробіології, що мала склад: завідувач кафедри професор М.П. Нещадименко, старший асистент І.В. Гах, молодші асистенти Г.М. Марьяшева і Н.О. Корчак Чепурківська, лаборанти Є.О.

Шимановська і М.К. Яцимірська. Наприкінці 1924 р. Є.О. Шимановську було переведено в молодші асистенти, а М.К. Яцимірська з 15.09.1925 р. звільнилась [11, арк.3; 19, арк.3].

У 1923–24 н.р. на кафедрі на 5-му триместрі II курсу викладалась загальна мікробіологія, а на 7-му і 8-му триместрах III курсу – медична мікробіологія з наукою про імунітет і паразитологією [24, арк.12–16]. Багато часу було відведено практичним роботам для ознайомлення студентів з бактеріологічною методикою, вивченню імунітету та засобів імунізації (вакцинація та серотерапія). З січня 1924 р. було розпочато роботу семінарів. Старший асистент І.В. Гах проводив курс клінічної бактеріології для ординаторів всіх клінік. У 1925 р. І.В. Гах був обраний приват-доцентом та розпочав викладання обов'язкового курсу "Мікробіологія ротової ямини та її епідеміологічне значення" [19, арк.5,6]. Ще з 1922 р. кафедра займала п'ять маленьких кімнат у будинку за адресою: бульвар Шевченка, 17 [24, арк.12–16]. Помешкання лабораторії було дуже мале, не пристосоване для лабораторної роботи та погано оснащене лабораторним майном. Вже наприкінці 1924 р. кафедра мікробіології КМІ отримала нове приміщення у будинку на вулиці Леніна, 37. У 1924 р. М.П. Нещадименком було розпочато створення бібліотеки в мікробіологічній лабораторії: від наукового товариства було отримано для кафедри мікробіології 6 журналів закордонної літератури за 1922–23 рр. [3, арк. 23–25]. Вже у 1935 р. бібліотека при ка-

федрі містила 1473 книжок (608 книжок для персоналу та 865 книжок для студентів) [24, арк.12–16]. М.П. Нешадименко планував створити музей культур при кафедрі [34, арк.39–41]. З 1925–26 н.р. в КМІ було запроваджено санітарно-гігієнічний ухил та реорганізовано одонтологічний факультет (одонфак) за принципом чотирирічного курсу навчання й спільних перших трьох курсів з медичним факультетом (медфаком), тому загальна та спеціальна бактеріологія була виділена у окремі курси та читалась спільно для медфаку та одонфаку на третьому курсі (7 і 8 триместри) [30, арк.1,34,68].

На засіданні Бюро КМІ 5.09.1923 р. ректором Л.М. Левитським було оголошено про введення нової дисципліни – епідеміології, яка оголошувалася вакантним курсом [29, арк.1]. У 1923–24 н.р. курс спеціальної епідеміології по вакантній кафедрі тимчасово читав професор М.П. Нешадименко [2, с.193]. У 1924 25 н.р. та 1925–26 н.р. (з впровадженням у КМІ медичного та санітарно-гігієнічного ухилів) підіймалось питання про створення кафедри спеціальної епідеміології, однак, у зв'язку з відсутністю окремого приміщення для кафедри, курс спеціальної епідеміології було доручено проводити при кафедрі мікробіології. Цей курс викладав М.П. Нешадименко до 1930–31 н.р. включно. Для проведення практичних робіт зі спеціальної епідеміології було вирішено додати до штатів кафедри мікробіології посаду молодшого асистента [18, арк.4,11,12]. У 1925–26 н.р. також було запроваджено курс дезінфекції та курс "Методика бактеріологічних досліджень", які викладали на кафедрі мікробіології І.В. Гах (до кінця першого півріччя 1927 28 н.р.) та М.П. Нешадименко, відповідно [30, арк.81].

З 23.10.1926 р. до середини січня 1927 р. М.П. Нешадименко був у науковому відрядженні до Германії і Франції. В Берліні він працював в Кохівському Інституті, у Рейхсгезундгейтсамті, познайомився з роботою Ерліхівського інституту у Франкфурті, Петтенкофферівського Гігієнічного Інституту в Мюнхені. Найбільше М.П. Нешадименко працював в лабораторії Кальмета в Інституті Пастера в Парижі, переважно зі специфічної профілактики проти туберкульозу культурою БЦЖ. Цю культуру він привіз з Парижу в КСБІ та використав для подальших робіт з профілактики туберкульозу замість отриманої у березні 1926 р. від професора Л.О. Тарасевича з Державного Контрольного Інституту в Москві [43, арк.4–9]. Наказом №78 від 8.10.1927 р. М.П.

Нешадименко також був призначений на посаду викладача мікробіології одонфаку [21, арк.136].

На початку 1928 р. І.В. Гах перейшов працювати до Ленінградського бактеріологічного інституту імені Пастера [24, арк.12–16], а з 5.12.1928 р. на посаді старшого асистента було затверджено Г.М. Марьяшеву [38, арк.4]. З кінця 1928 р. до кінця 1930 р. на кафедрі мікробіології працювали: професор М.П. Нешадименко, старший асистент Г.М. Марьяшева, молодші асистенти Н.О. Корчак Чепурківська та Є.О. Шимановська [7, арк.1–10]. Згідно з рішенням медичної факультетської комісії КМІ від 29.01.29 р., на кафедрі мікробіології був впроваджений необов'язковий курс "Зооноз", який мав викладати професор Київського ветеринарного технічного інституту М.В. Рево [5, арк.12]. Відповідно до рішення Предметової Гігієнічної комісії від 21.12.1929 р., з метою раціоналізації і реконструкції гігієнічних кафедр КМІ, з програм гігієнічних дисциплін до програм інших дисциплін було вирішено перенести певні розділи, зокрема, до програми мікробіології приєднати курс епідеміології, включивши з програми експериментальної і професійної гігієни всі теми епідеміологічного змісту (професійну епідеміологію, повітряно-крапельну інфекцію і мікробіологію повітря) [22, арк.1].

Період з 1924 р. по 1931 р. на кафедрі мікробіології характеризувався розгортанням наукової діяльності кафедри. Наукова тематика стосувалась вивчення питань активної імунізації дифтерійним анатоксином, вакциною БЦЖ (М.П. Нешадименко); експериментального кору у морських свинок (І.В. Гах); значення доз антигену при імунізації черевнотифозною вакциною, вивчення бактеріофагів, вивчення вірулентності та патогенності туберкульозних паличок, зміни в крові дітей при імунізації вакциною Габричевського з метою профілактики скарлатини (Г.М. Марьяшева), місцевий імунітет при стрептококової інфекції (Н.О. Корчак-Чепурківська), вивчення пігментних бактерій (Є.О. Шимановська) [3, арк.23–25]. Друкованих робіт за цей період вийшло небагато. Окрім того, наукова діяльність М.П. Нешадименка у цей та наступні періоди розгорталась переважно на базі КСБІ, що відображено у його наукових публікаціях.

Кафедра мікробіології під керівництвом Г.М. Марьяшевої (1931 41 рр.) та В.О. Барикіна (1932 р.). Кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст. ознаменувався хвилею репресій, які не минули викладацький склад кафедри мікробіології. 1.02.1931 р. був заарештований М.П. Нешадименко за зви-

нуваченням в контрреволюційній діяльності, Наказом по КМІ №30, §311 від 13.03.1931р., звільнений з посади завідувача кафедри мікробіології з 1.02.1931 р. через перебування під вартою та звільнений з посади Директора КСБІ, на якій перебував 11 років. З-під варти М.П. Нещадименко вийшов під підписку про невіїзд лише 19.11.1931 р. [21, арк.1–6; 43, арк.1,2,131,132]. Згідно наказу по КМІ №27, §5 від 10.03.1931 р., з 1.02.1931 р. тимчасово виконувати обов'язки завідувача кафедри мікробіології було доручено асистентові цієї кафедри Г.М. Мар'яшевій. Також було оголошено конкурс до 15.05.31 р. на заміщення посади завідувача кафедри мікробіології [4, арк.53]. Курс епідеміології з 21.02.1931 р. було доручено реалізувати лікарям Л.М. Шустовій та О.К. Морозовій під наглядом Г.М. Мар'яшевої [21, арк.120].

У 1931 р. до штату кафедри мікробіології увійшли лаборант Н.М. Волкова і доцент з навчання дезінфекції М.М. Ковалкін [33, арк.5]. У лютому 1932 р. на посаду завідувача кафедри мікробіології за конкурсом було обрано професора В.О. Барикіна, що пробув на цій посаді лише 4 місяці. В.О. Барикін водночас працював у мікробіологічному відділенні КСБІ, і у 1932 р. разом з іншими співробітниками цього відділення переїхав до Бактеріологічного інституту в м. Баку [42, арк.110]. Тимчасово виконувати посаду завідувача кафедрою Наказом по КМІ №142 від 3.09.1932 р. було знову доручено Г.М. Мар'яшевій, а після отримання звання доцента вона була призначена завідувачем кафедри, згідно з наказом по КМІ №192 від 15.11.1932 р. У 1933 р. та 1935 р. оголошувався конкурс на заміщення посади завідувача кафедри мікробіології, але нікого обрано не було. Невдовзі, за рішенням кваліфікаційної комісії НКЗ УССР від 23.10.35 р., Г.М. Мар'яшева отримала вчений ступінь кандидата медичних наук у галузі мікробіології без захисту дисертації і була затверджена в званні доцента. 1.03.1936 р. знову було оголошено конкурс на завідування кафедрою мікробіології. Фактично, він був оголошений для обрання М.П. Нещадименка завідувачем кафедри мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів. Це стало приводом для подання Г.М. Мар'яшевою заяви до "партійного контролю" від 26.04.1936 р., внаслідок чого Г.М. Мар'яшева була обрана професором кафедри мікробіології лікувального факультету радою професорів у перших числах червня 1936 р. та затверджена у званні професора до захисту дисертації кваліфікаційною комісією НКЗ УССР від 3.11.1936 р. [32, арк.4; 46,

арк.67]. Втім, заплановану і майже написану наприкінці 1940 р. дисертацію "Порівняльна патологія туберкульозу" вона так і не захистила [15, арк.83–84.].

Впродовж 1932–36 рр. педагогічний склад кафедри дещо змінився: у 1934 р. Є.О. Шимановська поїхала до Махачкали, де організувала при медичному інституті (нині – Дагестанська державна медична академія) кафедру мікробіології, якою завідувала до 1951 р. У 1935–36 рр. на кафедрі мікробіології працювали: завідувач кафедри Г.М. Мар'яшева, асистенти Н.М. Волкова, Н.О. Корчак-Чепурківська, Г.А. Мрачковська (з 1935 р.) та Ю.О. Козлов (з 1933 р.), аспірант М.С. Смірнова (з 1934 р.) [20, арк.18]. На засіданні методичної ради КМІ від 5.12.1934 р. було затверджено по кафедрі мікробіології новий приват-доцентський курс "питання фільтрабельних вірусів", який мав читати Г.С. Барг [9, арк.2]. Кафедра мікробіології обслуговувала санітарно-гігієнічний, лікувально-профілактичний, педіатричний та вечірній факультети до 1935–36 н.р. включно [24, арк.12–16].

На початку 1936–1937 н.р. було утворено дві кафедри мікробіології: кафедру мікробіології лікувально-профілактичного факультету під керівництвом Г.М. Мар'яшевої та кафедру епідеміології і мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів під керівництвом професора М.П. Нещадименка [28, арк.26]. У 1936–37 н.р. на кафедрі мікробіології лікувального факультету працювали: завідувач кафедрою професор Г.М. Мар'яшева, асистенти Н.О. Корчак-Чепурківська, Г.А. Мрачковська, Н.М. Волкова, Ю.О. Козлов, П.Г. Шеремет, С.С. Дяченко, Г.С. Барг, Сахно, Скалко, Смірнова, Лаврик і старший лаборант М.А. Сорокіна [14, арк.11]. Впродовж 1937–38 рр. склад кафедри змінився: на кафедру мікробіології і епідеміології під керівництвом М.П. Нещадименка перейшли П.Г. Шеремет, Ю.О. Козлов, Н.М. Волкова. Натомість з 1937 р. на посаді лаборанта працював Б.Ф. Медзвєцький, чоловік Г.М. Мар'яшевої. У 1938–41 рр. на кафедрі мікробіології лікувально-профілактичного факультету працювали: професор Г.М. Мар'яшева, асистенти Г.А. Мрочковська, Б.Ф. Медзвєцький, Н.О. Корчак-Чепурківська, лаборант М.А. Сорокіна, аспіранти М.С. Пекер, Є.А. Говорун, Г.О. Корчинська та Н.В.Лукицька [37, арк.10]. У 1935–41 н.р. кафедра мікробіології разом з кафедрами органічної та неорганічної хімії та шкільної гігієни знаходилася за адресою: вул. Гершуні, 65 [26, арк.3–4].

При аналізі розглянутого періоду слід зазна-

чити, що короткочасне керівництво професора В.О. Барикіна у 1932 р. практично не вплинуло на наукову і педагогічну роботу кафедри. Тому можна стверджувати, що організацією наукової роботи на кафедрі мікробіології (1931–36 рр.), а потім на кафедрі мікробіології лікувально-профілактичного факультету (1936–41 рр.) займалась Г.М. Марьяшева. У цей період відбулось поживлення наукової роботи на кафедрі, пов'язане з кращим оснащенням кафедри порівняно з попереднім періодом та відсутністю сумісництва співробітників кафедри, що зумовлювало виконання всіх наукових робіт в межах кафедри. Основні дослідження на кафедрі стосувались вивчення епідеміології туберкульозу, біологічних властивостей збудника туберкульозу, його виділення та культивування, особливостей розвитку туберкульозного процесу, його діагностики та розробки убитої вакцини з маловірулентної кислото-опірної палички, виділеної з організму людини для профілактики туберкульозу (Г.М. Марьяшева). Також на кафедрі вивчалась дія грітої та вбитої формаліном черевнотифозної вакцини, вивчались культури збудника менінгіту, виділеного під час епідемії в Києві у 1932 р., досліджувалось застосування бактеріофага для лікування хірургічних хворих (Г.М. Марьяшева), розроблялись поживні середовища з сої, вивчалась прохідність кишкової стінки для бактерій (Г.М. Марьяшева, Є.О. Шимановська), вивчались бактеріолізину та аглютиніни при імунізації вакцинами на звичайному і соєвому середовищі (Н.М. Волкова, Є.О. Шимановська), застосування брильянтової зелені замість йоду при операціях (Г.М. Марьяшева, Н.О. Корчак-Чепурківська і Є.О. Шимановська), зміни мазку крові у хворих на риносклерому (Є.О. Шимановська), вивчалась імунізація проти черевного тифу та проти дизентерії таблетками *per os*, мінливість дизентерійної групи бактерій, вивчалось виділення гонококів з крові хворих на гонорею, виділення збудника висипного тифу, збудника грипу (Н.О. Корчак-Чепурківська), мінливість дифтерійної і туберкульозної палички (Г.М. Марьяшева, Г.А. Мрачковська, Н.О. Корчак-Чепурківська), зміни мікробів у дніпровській воді та санітарне значення *V. coli* кишковика риб (Ю.О. Козлов), виділення гемолітичного стрептококу від хворих на ревматизм (Г.А. Мрачковська) [6, арк.76; 8, арк.9; 10, арк.1; 23, арк.54–56].

Утворення окремої кафедри епідеміології. У 1931–32 н.р. Наказом №10134 від 27.08.1931 р. курс епідеміології на дев'ятому семестрі санітар-

но-гігієнічного факультету було доручено реалізувати Є.І. Лепехіну, який мав основну роботу в Інституті патології і фізіології КМІ [31, арк.4]. Назва "кафедра епідеміології" фігурує у документах вже у 1931 р., однак, за звітом санітарно-гігієнічного факультету КМІ за 1932–33 н.р., лише у 1932 р. були організовані спеціальні кафедри санітарно-гігієнічного факультету (епідеміології, терапії, хірургії, біохемії, геодезії, статистики, психоневрології та кабінет наочного приладдя для кафедри креслення) [6, арк.76]. На засіданні завідувачів факультетів КМІ від 17.10.1933 р. кафедри епідеміології та мікробіології остаточно було віднесено до санітарно-гігієнічного факультету [36, арк.38]. На 1.01.1932 р. кафедра епідеміології мала склад: доцент Є.І. Лепехін, асистенти О.К. Морозова, Й.Л. Санін, викладач А.О. Любельський (з 1931 р.) [33, арк.9]. З 1931 р. працював приват-доцент С.В. Рибінський. Згідно з наказом по КМІ за №34 §6 від 6.03.1932 р., на підставі листа завідувача кафедри мікробіології професора В.О. Барикіна, з 6.03.1932 р. на посаду завідувача кафедри епідеміології було призначено М.П. Нецадименка [21, арк.122]. Впродовж 1932–36 рр. на кафедрі епідеміології також працювали асистенти К.В. Третьак, М.М. Перехожева, В.П. Тулуб, Н.Є. Носальська та аспірант С.А. Скібінська [32, арк.2,7–9]. Кафедра епідеміології КМІ знаходилась на четвертому поверсі одного з приміщень Київського Державного Університету за адресою: вул. Короленка, 58, разом з кафедрами діамату, чужоземних мов, латинської мови, біохемії, загальної та соціальної гігієни, житлово-комунальної та харчової гігієни. При кафедрі була бібліотека з 695 книжок. Викладалась епідеміологія на п'ятому семестрі на лікувально-профілактичному, санітарно-гігієнічному факультетах та охмадиті [36, арк.9].

Наукова робота на кафедрі епідеміології у період 1932–1936 рр. характеризувалась поєднанням тем епідеміологічного і мікробіологічного змісту. На кафедрі вивчались: вплив соціально-економічних умов на розповсюдження інфекційних захворювань на селі (М.П. Нецадименко), питання епідеміології та профілактики скарлатини (зокрема, ефективність щеплень проти скарлатини), ефективність активної імунізації проти дифтерії та процесу природної імунізації за наслідками реакції Шика в Києві (Є.І. Лепехін, М.М. Перехожева), значення плацентарних лізатів для одноразової імунізації проти дифтерії нативним анатоксином (М.П. Нецадименко), алергічні реакції у тварин на вакцинацію БЦЖ

(Н.Є. Носальська), мінливість дизентерійних та черевнотифозних мікробів у одужуючих, визначення вірулентності дифтерійних мікробів в експерименті та вивчення їх біологічних властивостей (М.П. Нецадименко), вивчення дезінсекційної дії суміші сольвента та лізолу (А.О. Любельський), вплив різноманітного харчування на стійкість імунітету (М.П. Нецадименко, С.А. Скібінська), патологічні зміни в яєчниках у крольчих при зараженні їх гноєтворними мікробами та їх токсинами (М.П. Нецадименко, М.М. Перехожева). Була доведена успішність одночасної і однократної імунізації проти віспи та дифтерії й проти тифу і дифтерії (М.П. Нецадименко, М.М. Перехожева, С.А. Скібінська), одноразової імунізації преципітованими дифтерійними сумішами (М.П. Нецадименко) [12, арк.32; 13, арк.20; 35, арк.1].

Як згадувалось вище, на початку 1936–1937 н.р. було утворено дві кафедри мікробіології. При цьому функцію кафедри мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів взяла на себе кафедра епідеміології під керівництвом професора М.П. Нецадименка, що отримала назву "кафедра епідеміології і мікробіології" [28, арк.26]. У 1936 р. кафедра переїхала у нове приміщення за адресою: вул. Гершуні, 65 (нині – вул. Олеся Гончара). У червні 1937 р. було оголошено новий конкурс на заміщення завідувача кафедри мікробіології, з приводу чого Г.М. Марьяшева подала нову скаргу до ЦК ВКП (б) 11.06.1937 р. [27, арк.67]. Проте, професор М.П. Нецадименко, відповідно до наказу по КМІ №21, §17 від 28.03.38 р., був зарахований завідувачем кафедри мікробіології з епідеміологією [21, арк.36]. У 1939 р. відбулось остаточне розділення кафедри мікробіології з епідеміологією на кафедру мікробіології санітарно-гігієнічного та профілактичного факультету та кафедру епідеміології. Кафедру епідеміології у 1939 р. очолив професор С.М. Ручковський. У 1936–37 н.р. на кафедрі епідеміології і мікробіології працювали: професор М.П. Нецадименко, доцент Є.І. Лепьохін, асистенти Н.Є. Носальська і С.А.Скібінська, доценти С.В. Рибінський і А.С. Любельський [14, арк.20]. Впродовж 1937–38 рр. склад кафедри змінився: з кафедри мікробіології лікувально-профілактичного факультету перейшли С.С. Дяченко, Ю.О. Козлов, Н.М. Волкова, П.Г. Шеремет. Поповнили склад кафедри також асистенти П.С. Гробман, В.А. Шляхова, В.Н. Ковальчук, І.С. Нестерцева, М.П. Кучинська, М.Г. Лисенко, лаборанти А.І. Сьоміна, Семе-

ненко, Павлова. Натомість, з кафедри мікробіології пішли: доценти Є.І. Лепехін, А.С. Любельський, С.В. Рибінський та асистент С.А. Скібінська [37, арк.11].

У 1938 р. КМІ сколихнула чергова хвиля репресій. Серед співробітників кафедри мікробіології і епідеміології 12.06.1938 р. був заарештований П.Г. Шеремет за звинуваченням у участі у фашистській шпійсько-диверсійній організації, а 7.09.1938 р. був заарештований С.С. Дяченко за звинуваченням у участі у контрреволюційній шкідницько-диверсійній організації і проведенні шкідницької діяльності в КСБІ. Справи П.Г. Шеремета і С.С. Дяченка були повністю сфальсифіковані і базувались на добутих під тиском свідчень раніше заарештованих співробітників КСБІ. У Лук'янівській в'язниці С.С. Дяченко пробув більше року. Лише за щасливого збігу обставин усі звинувачення були спростовані, і 25.10.1939 р. його було звільнено [42, арк. 2,10,115]. П.Г. Шеремет 16.07.1938 р. був застрелений на допиті при сумнівних обставинах, втім більше року його доля лишалася невідомою для родичів. Завдяки клопотанню його дружини він був посмертно реабілітований за відсутністю складу злочину Військовою прокуратурою Київського військового округу (Постанова від 10.03.1940 р.) [39].

У 1939–41 рр. на кафедрі мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів працювали: завідувач кафедрою професор М.П. Нецадименко, доцент Ю.О. Козлов (у 1938 р. захистив дисертацію "Гігантські форми *V. coli commune* у зв'язку з мінливістю процесів розмноження у бактерій"), асистенти Н.М. Волкова, П.С. Гробман, Д.О. Осипович-Ярошевська, аспіранти Р.М. Бліх-Стрільчина, Є.Ф. Глушан, Б.І. Беленькая, В.А. Шляхова, Г.П. Мороз, Т.К. Секунова, Г.Я. Каган, Я.І. Мельник, Є.А. Гайдмашко, А.І. Мельник, лаборант Г.І. Сьоміна, старший лаборант А.М. Зобніна-Космовська [25, арк.3].

Наукова діяльність кафедри мікробіології і епідеміології (з 1939 р. – кафедри мікробіології) санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів логічно продовжувала розпочату раніше наукову тематику. У 1936–1941 рр. вивчались властивості антигену вірулентності та роль вірулентності культури в розвитку черевнотифозної інфекції та в епідеміології черевного тифу (С.С. Дяченко, М.П. Нецадименко), імунізація ендотоксинами черевнотифозних бактерій (М.П. Нецадименко, Н.М. Волкова), визначалось епідеміологічне значення

інтракутанної реакції при черевному тифі (С.А. Скібінська), було доведено ефективність одноразової імунізації тривакциною (ТАВ), холерною вакциною і дизентерійним анатоксином (М.П. Нещадименко). С.А. Скібінська і Є.І. Лепехін вивчали епідеміологічні, мікробіологічні та клінічні особливості черевного тифу та бацилярної дизентерії в Києві. П.С. Гробман вивчала патогенез ботулізму, проблеми ревакцинації правцевим анатоксином, термолабільній токсин гемолітичних стрептококів, диференціацію кишкової палички холонокровних тварин за допомогою полісахаридних фракцій. Вивчалось на кафедрі значення типів дифтерійних культур в епідеміології дифтерії (М.П. Нещадименко, Ю.О. Козлов, Н.М. Волкова), були встановлені умови підвищення антигенних властивостей преципітованого анатоксину для одноразової активної імунізації проти дифтерії (Ю.О. Козлов), проводились спостереження за тривалістю імунітету після щеплень проти дифтерії (Є.І. Лепехін, М.П.

Нещадименко). П.Г. Шеремет проводив вивчення бактеріофага як показника забрудненості води. Н.Є. Носальська займалась виділенням і культивуванням вірусів. У 1940 р. також відбувся захист докторської дисертації С.С. Дяченка "Експериментальні основи нової античеревнотифозної лікувальної Vi-сироватки" [40; 16, арк.26; 17, арк.28,35].

Важливою рисою розвитку кафедри мікробіології у 1924–41 рр. був тісний зв'язок з КСБІ: М.П. Нещадименко у 1919–31 рр. був директором КСБІ, а у 1932–41 рр. – заступником директора з наукової роботи, Г.М. Марьяшева працювала у 1914–1919 рр. у лабораторії Б.І. Клейна у КСБІ, більшість викладачів були водночас співробітниками КСБІ (П.Г. Шеремет, С.С.Дяченко, Є.І. Лепехін, М.К. Яцимирська, М.М. Перехожева та інші), що зумовлювало їх обізнаність з практичною стороною мікробіології. Наукова діяльність викладачів кафедри мікробіології не обмежувалась кафедральними те-

Таблиця 1

Основні етапи розвитку кафедри мікробіології у 1924-41 рр.

Роки	Зміст етапу	Характеристика і значення етапу
1924-1931 рр.	Розвиток кафедри мікробіології під керівництвом професора М.П. Нещадименка	Розгортання наукової діяльності кафедри (вивчення імунної відповіді при активній імунізації проти дифтерії, черевного тифу, вивчення вірулентності та патогенності туберкульозних паличок); початок викладання при кафедрі М.П. Нещадименком курсу спеціальної епідеміології
1931-1936 рр.	1. Розвиток кафедри мікробіології під керівництвом В.О. Барикіна (1932 р.) та Г.М. Марьяшевої	1. Формування нового складу кафедри, зміна напрямків наукової діяльності (вивчення проблем діагностики туберкульозу)
	2. Створення окремої кафедри епідеміології під керівництвом професора М.П. Нещадименка	Формування складу кафедри епідеміології; розгортання наукової діяльності (епідеміологічний та мікробіологічний напрямки)
1936-1939 рр.	Утворення двох кафедр: кафедри мікробіології лікувально-профілактичного факультету під керівництвом Г.М. Марьяшевої та кафедри мікробіології і епідеміології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів під керівництвом професора М.П. Нещадименка	Формування нового складу обох кафедр; продовження розпочатих наукових тематик; репресії проти співробітників кафедри мікробіології і епідеміології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів
1939-1941 рр.	Поділ кафедри мікробіології і епідеміології на дві: кафедру мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів під керівництвом професора М.П. Нещадименка та кафедру епідеміології під керівництвом професора С.М. Ручковського	Формування нового складу кафедри мікробіології санітарно-гігієнічного і педіатричного факультетів; навчання аспірантів на обох кафедрах

мами, а була невідривно пов'язана з науковою тематикою КСБІ, часто дублюючи чи доповнюючи їх. Втім, більшою мірою це стосувалось науково-педагогічного колективу під керівництвом професора М.П. Нещадименка. Науково-практична діяльність викладачів дозволяла їм проводити виклади на більш високому рівні.

На підставі вивчення архівних документів нами було виділено чотири етапи розвитку кафедри мікробіології КМІ у період 1924–1941 рр. (табл. 1).

Висновок. Період з 1924 р. по 1941 р., коли відбувався інтенсивний розвиток кафедри мікробіології КМІ, може бути поділений на чотири основні етапи, виділення яких пов'язане з основними організаційними змінами, яких зазнавала кафедра впродовж даного проміжку часу. Перший завідувач кафедри мікробіології М.П. Нещадименко упродовж 1924–31 рр. розгорнув наукову роботу кафедри, а з 1923–24 н.р. розпочав викладання курсу спеціальної епідеміології при кафедрі епідеміології, на базі якого у 1932 р. ним було очолено кафедру епідеміології та організовано науко-

ву роботу на ній. З утворенням двох кафедр мікробіології у 1936 р., кафедра під керівництвом М.П. Нещадименка отримала назву "кафедра мікробіології та епідеміології санітарно-гігієнічного факультету", а у 1939 р. відбулось остаточне її розділення на кафедру мікробіології санітарно-гігієнічного факультету і кафедру епідеміології.

Напрямок наукових досліджень на кафедрі під керівництвом М.П. Нещадименка включав переважно вивчення імунітету після активної імунізації та використання асоційованих вакцин. Після арешту М.П. Нещадименка у 1931 р. завідування кафедрою мікробіології було доручено Г.М. Мар'яшевій, а короткий термін у 1932 р. завідувачем кафедри мікробіології був В.О. Барикін. У 1932–36 рр. Г.М. Мар'яшева очолювала кафедру мікробіології, у 1936–41 рр. — кафедру мікробіології лікувально-профілактичного факультету. Г.М. Мар'яшева розвинула науковий напрямок з вивчення біології збудника туберкульозу, діагностики та специфічної профілактики туберкульозу.

КАФЕДРА МИКРОБИОЛОГИИ КИЕВСКОГО МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА В 1924 1941 ГОДАХ

Мельник В.В., Широбоков В.П

Национальный медицинский университет имени А.А.Богомольца

Резюме. В статье рассматривается развитие кафедры микробиологии Киевского медицинского института (КМИ) в 1924–1941 гг., основные направления научной деятельности кафедры под руководством М.П. Нещадименко и А.М. Мар'яшевой, раскрывается роль М.П. Нещадименко в создании кафедры эпидемиологии КМИ.

Ключевые слова: кафедра микробиологии, кафедра эпидемиологии, Киевский медицинский институт, М.П. Нещадименко, А.М. Мар'яшева.

MICROBIOLOGY DEPARTMENT OF THE KYIV MEDICAL INSTITUTE IN 1924 1941

Melnik V.V., Schyrobokov V.P.

O.O. Bohomolets National Medical University

Abstract. The article deals with the development of the microbiology department of the Kyiv medical institute (KMI) in 1924–1941, the main direction of the scientific work on the department at the head of M.P. Neshchadimenko and A.M. Maryasheva, the role of M.P. Neshchadimenko in creation of the epidemiology department in KMI.

Key words: microbiology department, epidemiology department, Kyiv medical institute, M.P. Neshchadimenko, A.M. Maryasheva.

Список літератури (44 джерел) в редакції.